

6. Крупнейший агрохолдинг Украина из-за кризиса сокращает расходы и инвестиции. — 27.11.2008. — [www.afn.by/news/i/108903](http://www.afn.by/news/i/108903)

Стаття надійшла до редакції 06.07.2009

УДК 338.43:633.85

**А. Г. Самойленко**

аспірант

(ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»)

## **БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СИРОВИНИ ДЛЯ БІОПАЛИВА**

*Проаналізовано систему бюджетування на підприємствах агропродовольчого комплексу в контексті підвищення ефективності виробництва сировини для біопалива. Зокрема розкрито виробничий план підприємства, зроблено розрахунок потреби в засобах захисту рослин при вирощуванні озимого ріпаку та ефективності його вирощування*

**КЛЮЧОВІ СЛОВА:** бюджетування, ефективність, біопаливо, технологічні карти, сировина, озимий ріпак, технологічні операції, сільськогосподарська техніка, статті витрат, технологія, бюджет, виробничі процеси рослинництва, засоби захисту рослин, добрива.

**KEY WORDS:** budgeting, efficiency, biofuel, rape, agricultural machineries, elements of costs, technology, production process, fertilizing.

Складання бюджетів є важливим етапом при плануванні виробничих процесів у рослинництві. У статті розглянуто особливості бюджетування при виробництві сільськогосподарських культур, які є потенційною сировиною для біопалива.

З розвитком ринкових відносин у сільському господарстві, посилення конкурентної боротьби на ринку сільськогосподарських культур, ускладнення умов виробництва та реалізації продукції рослинництва, поширення глобалізаційних процесів призводять до посилення управлінських та організаційних чинників при веденні сільськогосподарського виробництва. Така ситуація пояснюється тим, що для досягнення ефективного ведення виробництва на сучасному етапі потрібно все більше уваги приділяти внутрішнім резервам підвищення ефективності вирощування сільськогосподарських культур. Такими резервами можуть бути як технологічні особливості, так і організаційні, які зводяться до розробки бізнес-планів, бюджетів, балансів. На основі цієї інформації можна отримати прогнозні дані ефективності вирощування

культури і оцінити доцільність здійснення виробничих процесів рослинництва на кожному етапі вирощування культури ще до початку виконання робіт і таким чином оптимізувати витрати, що у подальшому відіграє важливу роль у підвищенні ефективності виробництва сировини для біопалива. Тому розробка бюджетів при вирощуванні сільськогосподарських культур, які можуть бути сировиною для біопалива, повинна набути актуальності та широкого застосування з метою здійснення ефективного виробництва біопалива вже при вирощуванні сировинної бази для нього.

Аналіз досліджень і публікацій показує, що змістовних досліджень, присвячених саме бюджетуванню при виробництві сировини для біопалива, досить мало. Існують лише окремі статті та публікації щодо певних видів сировини, зокрема ріпаку, як одного з найважливіших видів сировини для біодизелю. Варто зазначити, що дослідження ефективності виробництва сировини для біопалива можна побачити у працях Мамчур Р. М., Гавриша В. І., Калетніка Г. М., Горшкова Ю. В., Волинського А. А., Даникевича А. Є., Запатріної І. В., Адаменя Ф. Ф., Бойка В. І., Вишнівського П. С., Гречкосія В. Д., Дерев'янка О. Г., Калінчика М. В., Лазні В. В., Митченка О. О., Нікітчина Д. І., Побережної А. А., Сегеди С. А., Штефана фон Крамона-Таубаделя, Людвіга Штрівера та інших. Незважаючи на різнонаправленість наукових досліджень всі вони обстоюють необхідність попередньої оцінки ефективності виробництва потенційної сировини для біопалива, тобто розробки бюджетів вирощування сільськогосподарських культур.

Метою статті є обґрунтування необхідності впровадження комплексної системи бюджетування при вирощуванні потенційної сировини для виробництва біопалива.

Важливість процесу бюджетування при вирощуванні сировини для біопалива є беззаперечним фактом, оскільки вірно розроблений бюджет є підґрунтям для подальшого здійснення виробництва. Сутність поняття бюджетування зводиться до того, що це процес планування майбутніх операцій підприємства та оформлення його результатів у вигляді системи бюджетів [1, с. 339]. При цьому система бюджетів складається із переліку бюджетів всіх галузей, які є на підприємстві або ж найважливіших з них.

При виробництві сировини для біопалива складається виробничий бюджет у рослинництві, який можна скласти як у цілому по галузі рослинництва, так і по окремій культурі. Зазначимо, що актуальним є бюджет по окремій культурі, зокрема по ріпаку та кукурудзі, як одних з найперспективніших сировинних джерел виробництва біодизелю та біоетанолу.

Сучасні форми ведення виробництва та організації економічної роботи на підприємствах значно урізноманітнили способи складання бюджетів, а особливо їх форму та змістовне наповнення. При чому деякі з них можуть називатись бізнес-планом, а деякі бюджетом. На нашу думку, ці твердження є вірними, хоча бізнес-план є ширшим поняттям, ніж бюджет, але з іншого боку складання бюджету потребує збору інформації, певного її оформлення. Цей процес можна назвати бюджетне планування або ж просто бюджетування, при чому цей термін є розповсюдженим у використанні при складанні фінансових планів передовими аграрними підприємствами України, тому в даній статті будемо досліджувати процес саме бюджетування.

Розробка фінансового плану, до якого входить бюджет, починається із визначення переліку необхідних робіт, які потрібно провести з метою збору, систематизації та опрацювання інформації. При цьому зміст виробничо-фінансового плану з виробництва сільськогосподарських культур для біопалива можна подати наступним чином (табл. 1). Наведений план виробництва рекомендований для використання великими аграрними підприємствами або ж агрохолдингами, оскільки передбачає великі розміри підприємства, де потрібна складна деталізація виробничих процесів та аналіз підрозділів підприємства.

З наведеної таблиці видно, що процес розробки бюджету виробництва сільськогосподарської культури починається із визначення плану землекористування та планування структури посівних площ. Передбачається на яких саме полях будуть вирощуватись культури, які можна використовувати для виробництва біопалива. Такий захід важливий також з точки зору наочного зображення структури посівних площ з метою корегування сівозміни в науково-обгрунтованих межах.

Варто зазначити, що велика увага у бюджетуванні приділяється таким статтям витрат, як засоби захисту рослин, добрива та посівний матеріал. Ці ресурси є важливими при вирощуванні потенційних культур для виробництва біопалива, а особливо у випадках, коли їх витрачання потрібно чітко проконтролювати в умовах великих розмірів підприємства та широкого територіального розміщення. Виділення цих статей витрат у окремі таблиці дозволить провести швидкі зміни у обрахунках потреби і вартості засобів захисту рослин (ЗЗР), добрив чи насіння у випадку зміни норм висіву чи ціни на ці ресурси. Приклад оформлення потреби та вартості наведений у табл. 2.

Таблиця 1

**ВИРОБНИЧИЙ ПЛАН ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА  
З ВИРОБНИЦТВА СИРОВИНИ ДЛЯ БІОПАЛИВА**

|                                                                                    |
|------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>1. Виробнича програма по рослинництву</b>                                       |
| 1.1. Землекористування у плановому році (склад і площа земельних угідь)            |
| 1.2. Планова структура посівних площ підприємства                                  |
| 1.3. План розміщення посівних площ по сівозмінах та культурах у планово-му періоді |
| 1.4. Планова урожайність сільськогосподарських культур                             |
| 1.5. Розрахунок потреби в міндобривах                                              |
| 1.6. Розрахунок потреби в засобах захисту рослин на плановий період                |
| 1.7. Консолідований план потреби і вартості ЗЗР                                    |
| 1.8. Консолідований план потреби і вартості насіння                                |
| 1.9. Зведені технологічні карти вирощування с/г культур                            |
| 1.10. Помісячний кошторис прямих витрат у рослинництві                             |
| 1.11. Виробництво і собівартість продукції рослинництва                            |
| 1.12. Баланс продукції рослинництва                                                |
| <b>2. Виробничі бюджети обслуговуючих підрозділів</b>                              |
| 2.1. План вантажних автоперевезень та погодинної роботи автотранспорту             |
| 2.1. Виробничий бюджет автопарку                                                   |
| 2.2. Виробничий бюджет машинотракторного парку                                     |
| 2.3. Виробничий бюджет інших обслуговуючих підрозділів                             |
| <b>3. Виробничі бюджети підсобних виробництв</b>                                   |
| <b>4. Бюджети адміністративних та загальновиробничих витрат</b>                    |
| 4.1. Розрахунок амортизаційних відрахувань по основних засобах                     |
| 4.2. Розрахунок орендної плати за користування основними засобами                  |
| 4.3. Відомість оренди земельних ділянок та розрахунок орендної плати за землю      |
| 4.2. Бюджети загальновиробничих витрат                                             |
| 4.3. Бюджети адміністративних витрат                                               |
| <b>5. План реалізації та розрахунок фінансових результатів</b>                     |
| <b>6. План кредитування</b>                                                        |
| <b>7. Бюджет надходжень та витрат грошових коштів</b>                              |
| <b>8. Виробничий бюджет у рослинництві (у розрізі культур)</b>                     |

Таблиця 2

**РОЗРАХУНОК ПОТРЕБИ В ЗАСОБАХ ЗАХИСТУ  
РОСЛИН ДЛЯ ВИРОЩУВАННЯ РІПАКУ ОЗИМОГО**

| Об'єкт дії                             | % площ | Площа, га | Препарат                       | форма                | Норма внес.,<br>л(кг)/га | Кратність<br>оброб. | Потреба, л(кг) | Ціна за (кг) | Всього, грн | грн/га<br>(без ПДВ) |
|----------------------------------------|--------|-----------|--------------------------------|----------------------|--------------------------|---------------------|----------------|--------------|-------------|---------------------|
| <b>РІПАК ОЗИМИЙ</b>                    |        | 710       |                                |                      |                          |                     |                |              | 146 219     | 206                 |
| Шкідники листового апарату та стручків | 100    | 710       | Данадим<br>40 % к.с. 20 л      | інсекто-<br>акарицид | 1,000                    | 3                   | 2 130          | 45,8         | 97 569      | 137                 |
| Внесення для запобіг. Переростання     | 42     | 300       | Хлормекват-<br>хлорид 460 к.с. | рег. росту           | 0,500                    | 1                   | 150            | 42,6         | 6 398       | 21                  |
| Внесення для запобіг. Переростання     | 42     | 300       | Фалькон 46 % к                 | фунгіцид             | 0,700                    | 1                   | 210            | 195,5        | 41 085      | 137                 |
| Бур'яни багаторічні (внес. восени)     | 81     | 574       | Гліфос 36 % в.р.               | гербіцид             | 0,045                    | 1                   | 26             | 45,1         | 1 166       | 2                   |

На основі цих даних зводиться інформація щодо планової посівної площі озимого ріпаку, в даному випадку 710 га, відсоток площі, який потрібно обробити препаратом, вид препарату, норма внесення, потреба на всю площу, а також ціна, загальна вартість та кількість на 1 га. Таким чином отримується вартість засобів захисту рослин на 1 га посіву озимого ріпаку, фактично одна із статей бюджету вирощування цієї культури.

Аналогічно можна виділити розрахунок потреби і вартості добрив і посівного матеріалу із відповідною деталізацією. По добривах це буде площа поля, урожайність, норматив внесення добрив у кг/т урожайності, у кг.д.р./га та фактичне внесення. Потім вказуються види добрив згідно агрономічних даних і далі йде їх вартість. Варто зазначити, що важливе значення у розробці бюджетів має довідник, в якому знаходяться дані щодо цін на необхідні види ресурсів і послуг, собівартість роботи найманого транспорту та тарифні сітки для оплати праці працівників. При розрахунку засобами Microsoft Excel на відповідні комірки робляться посилання і отримується бажаний результат. При цьому кожного разу у випадку зміни чи то ціни, чи то вартості послуг не потрібно рахувати вручну, досить тільки ввести нові дані і все обрахується автоматично.

Чи не найважливішим елементом складання бюджету при виробництві сировини для біопалива є технологічна карта вирощування культури. Сучасні технологічні карти вирощування сільськогосподарських культур у переважній більшості за умови добросовісного їх складання мають складну структуру та великий перелік необхідних колонок, у яких зазначається інформація від назви підприємства, в якому вирощується культура до прямих витрат на 1 га посіву культури із поопераційним та постатейним їх розподілом. У такому випадку при бюджетному плануванні видно, які технологічні операції потрібно проводити, якою технікою та агрегатами, скільки потрібно механізаторів та допоміжних працівників, норми виробітку, строки виконання роботи, оплата праці працівників, витрати пального та його вартості, вартість послуг машинно-тракторного транспорту та автотранспорту, комбайнів, вартість засобів захисту рослин, добрив та посівного матеріалу. Якщо вірно скласти технологічну карту, то навпроти кожної технологічної операції буде стояти вартість її виконання, сума цих вартостей показуватиме витрати на вирощування культури на всьому полі. Звідси також можна отримати і планові витрати на 1 га та на 1 тону вирощеної сировини для біопалива.

Таблиця 3

**ФРАГМЕНТ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КАРТИ ВИРОЩУВАННЯ ОЗИМОГО  
РІПАКУ У ЛІСОСТЕПОВІЙ ЗОНІ. ПЛАНОВА УРОЖАЙНІСТЬ — 2,8 т/га**

| Технологічна операція       | Од виміру | Енергетичний<br>засіб | Сільсько-<br>господарська<br>машина | Змінна норма<br>виробітку<br>(т, га; год) | Вартість дорив,<br>грн | Вартість 3ЗР,<br>грн | Всього прямих<br>витрат, грн |
|-----------------------------|-----------|-----------------------|-------------------------------------|-------------------------------------------|------------------------|----------------------|------------------------------|
| Оранка                      | га        | John Deere 8400       | ПС-100-7                            | 8,9                                       |                        |                      | 281,25                       |
| Перейзд                     | км        | John Deere 8400       | Degelman                            |                                           |                        |                      | 2,07                         |
| Боронування                 | га        | John Deere 8400       | Degelman                            | 85,8                                      |                        |                      | 33,85                        |
| Підвезення води             | т         | T-150                 | РЖТ-8                               | 13                                        |                        |                      | 25,10                        |
| Перейзд                     | км        | МТЗ-80                | Hardi                               |                                           |                        |                      | 1,17                         |
| Внесення 3ЗР                | га        | МТЗ-80                | Hardi                               | 39,9                                      |                        |                      | 16,65                        |
| Гліфос 36 % в.р. (гербіцид) | л/кг      |                       |                                     |                                           |                        | 2,71                 | 2,71                         |
| Перейзд                     | км        | John Deere 8400       | БДВП-6,3                            |                                           |                        |                      | 2,07                         |
| Дискування                  | га        | John Deere 8400       | БДВП-6,3                            | 35,7                                      |                        |                      | 22,32                        |
| Перейзд                     | км        | John Deere 8400       | К-600ПС                             |                                           |                        |                      | 2,07                         |
| Культивація                 | га        | John Deere 8400       | К-600ПС                             | 24,9                                      |                        |                      | 96,43                        |
| Перейзд                     | км        | МТЗ-82                | ДТ-6                                |                                           |                        |                      | 1,17                         |
| Посів                       | га        | МТЗ-82                | ДТ-6                                | 20                                        |                        |                      | 442,54                       |
| Перейзд                     | км        | МТЗ-80                | ЗКВГ-1,4                            |                                           |                        |                      | 1,17                         |
| Коткування                  | га        | МТЗ-80                | ЗКВГ-1,4                            | 36,3                                      |                        |                      | 30,23                        |

|                                              |      |         |         |      |        |  |        |
|----------------------------------------------|------|---------|---------|------|--------|--|--------|
| Нарізання тех. колій                         | га   | ЮМЗ-6Л  | КПС-4   | 50   |        |  | 13,31  |
| Підвезення води                              | т    | Т-150   | РЖТ-8   | 9,5  |        |  | 38,40  |
| Внесення ЗЗР                                 | га   | МТЗ-80  | Hardi   | 39,9 |        |  | 8,45   |
| Хлормекват-хлорид 460 к.с. (регулятор росту) | л/кг |         |         |      | 14,84  |  | 14,84  |
| Фалькон 46 % к (фунгіцид)                    | л/кг |         |         |      | 95,32  |  | 95,32  |
| Підвезення води                              | т    | Т-150   | РЖТ-8   | 9,5  |        |  | 38,40  |
| Переїзд                                      | км   | МТЗ-80  | Hardi   |      |        |  | 1,17   |
| Внесення ЗЗР                                 | га   | МТЗ-80  | Hardi   | 39,9 |        |  | 20,58  |
| Данадим 40 % к.с. 20 л (інсектоакарцид)      | л/кг |         |         |      | 75,12  |  | 75,12  |
| Навантаження міндобри                        | т    | ЮМЗ-6   | КУН-0,5 | 70   |        |  | 0,86   |
| Підвезення міндобри                          | т    | ЗІЛ-ММЗ |         |      |        |  | 3,13   |
| Переїзд                                      | км   | МТЗ-80  | ВІКОН   |      |        |  | 1,17   |
| Внесення міндобр                             | га   | МТЗ-80  | ВІКОН   | 44,6 |        |  | 21,21  |
| аміачна селітра                              | т    |         |         |      | 263,52 |  | 263,52 |
| Підвезення води                              | т    | Т-150   | РЖТ-8   | 9,5  |        |  | 38,40  |
| Переїзд                                      | км   | МТЗ-80  | Hardi   |      |        |  | 1,17   |
| Внесення ЗЗР                                 | га   | МТЗ-80  | Hardi   | 39,9 |        |  | 20,58  |
| Данадим 40 % к.с. 20 л (інсектоакарцид)      | л/кг |         |         |      | 75,12  |  | 75,12  |

Закінчення табл. 3

| Технологічна операція                    | Од виміру | Енергетичний засіб  | Сільсько-сподарська машина | Змінна норма виробітку (т; га; год) | вартість дорив, грн | вартість ЗЗР, грн | всього прямих витрат, грн |
|------------------------------------------|-----------|---------------------|----------------------------|-------------------------------------|---------------------|-------------------|---------------------------|
| карбамід                                 | кг        |                     |                            |                                     | 59,29               |                   | 59,29                     |
| Кристалон коричн., мікродобриво          | кг        |                     |                            |                                     | 28,54               |                   | 54,00                     |
| Підвезення води                          | т         | T-150               | РЖТ-8                      | 9,5                                 |                     |                   | 38,40                     |
| Переїзд                                  | км        | MT3-80              | Hardi                      |                                     |                     |                   | 1,17                      |
| Внесення ЗЗР                             | га        | MT3-80              | Hardi                      | 39,9                                |                     |                   | 20,58                     |
| Данадим 40 % к.е. 20 л (інсектоакарицид) | л/кг      |                     |                            |                                     |                     | 75,12             | 75,12                     |
| карбамід                                 | кг        |                     |                            |                                     | 59,29               |                   | 59,29                     |
| Кристалон коричн., мікродобриво          |           |                     |                            |                                     | 28,54               |                   | 28,54                     |
| Переїзд                                  | км        | MEGA-208            |                            |                                     |                     |                   | 2,07                      |
| Комбайнування                            | т         | MEGA-208            |                            | 60                                  |                     |                   | 62,20                     |
| Комбайнування                            |           | John Deere 9660 (2) |                            | 90                                  |                     |                   |                           |
| Перевезення зерна                        | т         | ЗІЛ-ММЗ             |                            |                                     |                     |                   |                           |
| Перевезення зерна                        | т         | найняті             |                            |                                     |                     |                   | 127,78                    |
| Всього                                   |           |                     | 439,18                     | 338,23                              |                     | 2246,46           |                           |

Таким чином, у табл. 3 наведений фрагмент технологічної карти вирощування озимого ріпаку в одній із кліматичних зон України. Варто звернути увагу на послідовність побудови технологічних операцій, у яких зазначено всі процеси, що проводяться при виробництві сировини для біопалива. Так, крім типових операцій вказані також переїзди та вартість переїздів, в окремі рядки виділені назви засобів захисту рослин та добрив і проставлені їх вартості. В кінці карти подано суму прямих витрат на вирощування озимого ріпаку. В наведеному фрагменті технологічної карти показано лише колонки із вартостями засобів захисту рослин та добрив. Аналогічно можна і потрібно додати всі інші витрати, щоб потім знайти їх суму по кожній технологічній операції, на 1 га посіву культури та на 1 тону зібраного врожаю. Таким чином будуть розподілені змінні витрати на вирощування культури. Для складання бюджету потрібно розподілити також постійні або ж непрямі витрати і знайти очікуваний прибуток. Для повнішого відображення даних при складанні бюджету виробництва сировини можна відобразити альтернативні витрати, до якого входить альтернативна вартість землі та вартість праці.

У цілому ефективність вирощування сировини для біопалива на прикладі озимого ріпаку можна подати наступним чином (табл. 4).

*Таблиця 4*

**РОЗРАХУНОК ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ОЗИМОГО РІПАКУ**

| Показники                          | Розрахунок        | Значення |
|------------------------------------|-------------------|----------|
| Ціна на озимий ріпак, грн/т        |                   | 2200     |
| Урожайність, т/га                  |                   | 2,8      |
| Розмір державної підтримки, грн/га |                   | —        |
| Загальні прямі витрати, грн        |                   | 2246,46  |
| — на посівний матеріал             |                   | 302,54   |
| — на паливно-мастильні матеріали   | 72,1 л · 5,20 грн | 374,92   |
| — на добрива                       |                   | 439,18   |
| — на засоби захисту рослин         |                   | 338,23   |

| Показники                               | Розрахунок                       | Значення |
|-----------------------------------------|----------------------------------|----------|
| — на меліорацію                         |                                  | —        |
| — на оплату праці з нарахуваннями       |                                  | 101,37   |
| — вартість послуг МТП                   |                                  | 559,74   |
| — вартість послуг сторонніх організацій |                                  | 127,78   |
| — вартість послуг авто парку            |                                  | 2,7      |
| Прибуток на 1га                         | $(2200 \cdot 2,8) - 2246,46 =$   | 3913,54  |
| Рентабельність виробництва, %           | $3913,54 / 2246,46 \cdot 100 \%$ | 174,2    |

На основі даних табл. 4 видно, що за умови дотримання технології вирощування озимого ріпаку у 2009 році із 1 га планується отримати 2,8 т/га насіння ріпаку, при цьому прямі витрати на вирощування становитимуть 2246,46 грн, на 1 га, ціна реалізації ріпаку за наявних тенденцій розвитку галузі становитиме близько 2200 грн/т і при можна отримати прибуток у розмірі 3913,54 грн із рівнем рентабельності виробництва ріпаку 174,2 %. На основі цих даних можна сказати, що наведені дані передбачають високу ефективність вирощування озимого ріпаку як потенційної сировини для біопалива за умови її реалізації. Але, за інших однакових умов існує велика ймовірність ефективного виробництва біодизелю.

Наведені дані можна легко спрогнозувати й іншим чином із використанням засобів Microsoft Excel, автоматизувавши всі таблиці та комірки в них. Якщо змінюються ціни на ресурси та послуги, то потрібно лише змінити їх у довіднику і всі інші дані поміняються автоматично. Такі дії зручно робити як при формуванні прогнозів, так і при корегуванні фактичної інформації.

Звернемо увагу на ще один важливий момент у бюджетуванні при виробництві сировини для біопалива. Сучасні ринкові способи ведення господарства часто зводяться до того, що власнику не важливо, якими засобами ведеться виробництво, а важливо, скільки коштів потрібно вкласти і при цьому скільки отримати і в які строки. Детальний розподіл строків виконання технологічних операцій планується у технологічній карті вирощування культу-

ри, відповідно до чого потім визначаються строки, коли виникне потреба у грошових коштах. Для цього складається бюджет руху готівки (Cash-flow). Метою розробки цього виду бюджету є відображення помісячного розподілу витрат при вирощуванні культури з метою планування їх потреби за кілька місяців. При цьому для керівника важливо, щоб ці кошти постійно працювали і використовувались тільки в разі виникнення необхідності, тобто не залежувались на складі у вигляді ресурсів. Також у бюджеті руху готівки відображається план надходжень із помісячним розподілом на календарний рік. Цей вид бюджету є одним з найважливіших, а іноді і найважливішим для деяких категорій керівників підприємств, оскільки показує кінцевий результат діяльності — прибуток у вигляді грошових коштів.

Таким чином, процес бюджетування є важливим моментом у підвищення ефективності при виробництві сировини для біопалива. За допомогою бюджетування можна точно запланувати потребу у всіх необхідних ресурсах, визначити нестачу та вчасно зреагувати на необхідність їх придбання. Крім того, важливим етапом є складання технологічної карти вирощування культури з зазначенням усіх витрат за операціями, щоб потім також бачити, скільки коштів потрібно на кожну технологічну операцію. На основі виконання всіх пунктів виробничої програми по рослинництву, зокрема по тих культурах, які можна використовувати для виробництва біопалива, можна робити прогнози ефективності вирощування сільськогосподарських культур, а також складати план потреби у грошових коштах і періодичність їх надходження.

### **Література**

1. Болов С. Управлінський облік. — К.: Лібра, 2003. — 512 с.
2. Дем'яненко С.І. Менеджмент аграрних підприємств: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2005. — 347 с.
3. В. С. Уланчук, С. М. Дишлюк. Проблеми ефективного виробництва насіння ріпаку та продукції його переробки // Економічний вісник Донбасу. — 2008. — № 1(11). — С. 91—97.
4. Супіханов Б. Розвиток державної аграрної політики у підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК. — 2007. — № 8. — С. 3 — 8.
5. Лузан Ю. Фінансовий стан агропромислового виробництва в Україні та шляхи його удосконалення // Економіка АПК. — 2007. — № 5. — С. 14—18.

Стаття надійшла до редакції 07.07.2009